

Náš vztah ke komunismu [2003]

Na první kritiky reagoval Jáchym Topol obranou, že signatářům šlo o „morální apel“. O tom, zda lze provolání „S komunisty se nemluví“ chápat jako apel morální, či spíše nemorální, by bylo možno diskutovat, ale asi by to nepřineslo žádný užitek. Rozhodnutí s někým nemluvit lze chápat jen jako výraz odporu slabého proti přesile – anebo jako dětinství. Lze však uvítat, že díky této inspiraci a zásluhou *Literárních novin* vznikla a byla uveřejněna řada příspěvků k souboru otázek mnohem širších, týkajících se komunistů a komunismu v rozsáhlejší kontextu; možná však nebyl ještě dost rozsáhlý. Bylo toho už řečeno dost, a nemám v úmyslu vyslovené znovu opakovat, leda v náznaku, bude-li třeba.

Po mém soudu není v současné a nejbližší budoucí době nebezpečí, vyplývající z existence KSČM v naší zemi, nikterak reálné. Situace těsně po válce byla jistě nebezpečnější, ale nebýt tvrdé, dobře připravené – a i později nadále trvající – mocenské intervence ze strany Sovětského svazu, o kterou se únorový puč opíral (a nebýt již existujících příkladů takového intervenčního tlaku i v jiných zemích), nebyly by bývaly pomohly ani milice (a to měli všichni v zádech strach, přetrvávající ještě z doby německé okupace). Dnes za komunisty žádná velmocenská intervence nestojí a přinejmenším v nejbližších desetiletích stát nebude. Budoucnost komunistů v Čechách, na Moravě a ve Slezsku je proto problémem především pro ně samé. Zatím mohou získávat body jen v důsledku omylů a chyb ostatních politických subjektů – a těch chyb nebylo málo – a čekat na další. KSČM už nikdy nebude mít v zádech Velkého Bratra (ani v čínském nebo jiném vydání) a nestane se pouhým nástrojem v jeho velmocenské politice. Za současné mezinárodní situace nebyl u nás až dosud vůbec myslitelný žádný nový Gottwald (natož nějaký Enver Hodža apod.), a po vstupu do Unie je něco takového už naprosto vyloučeno. Pokud se naši organizovaní komunisté nebudou chtít proměnit ve stranu podobnou svým západoevropským sestrám, zahynou na úbytě. Jediné, co by takovou agonii mohlo prodloužit, by byla nějaká forma ostrakizace. To by byla ovšem hrubá chyba „těch druhých“ (teprve tímto ‚činem‘ skutečných anti-komunistů), a je na našem rozumném politickém rozhodnutí se od takových omylů rázně distancovat. (Nebýt americké arogance – a mnoha dalších chyb v celé latinské Americe –, Kuba mohla už dávno vypadat jinak.)

Hlavním problémem však přece nejsou členové KSČM ani jejich neorganizovaní podporovatelé ve volbách. Nejde totiž vůbec jen o naše místní a pouze aktuální záležitosti. Komunismus jako historický fenomén je mnohem rozsáhlejší a také starší; necháme-li stranou ideové kořeny komunismu jako radikální reformy mezilidských vztahů především v majetkových záležitostech (v prvních křesťanských společenstvích a pak v některých heretických komunitách), můžeme počátky politického

komunismu vidět ve francouzské revoluci a výrazně v pařížské Komuně. Právě tyto zkušenosti podrobilo pak reflexi a analýze několik významných teoretiků, a to z různých pozic. Největší význam a vliv měl Karel Marx; na jeho a Engelsových myšlenkách byl pak založen tzv. vědecký komunismus, jinak také historický materialismus, resp. všeobecně marxismus (který byl ovšem převážně spíše engelsismem, příbuzným populárnímu pozitivismu); ten se po některých úpravách (revizích) stal základní a jedinou politickou ideologií všech tzv. socialistických států. Ten však daleko přesahoval oblast politickou a s politickou podporou intervenoval všude, dokonce i v přírodních vědách. V další úpravě se pak stal oficiální ideologií také v Čínské lidové republice (a tam oficiálně žije dodnes). Že se zhroutilo sovětské impérium, nemá většího významu než porážka francouzské revoluce intervencí ostatní Evropy (bolševici vydrželi u moci rozhodně déle než komunardi). Tak jako se devatenácté (a ovšem ani dvacáté) století nevracelo navzdory všem restauracím do poměrů předrevolučních (mj. též zásluhou Napoleonovou), tak se nebude moci vrátit ani Evropa, ani ostatní svět (především Spojené státy) do situace zejména před druhou a už dokonce ne před první světovou válkou, a to bez ohledu na to, jak jednu nebo druhou revoluci budeme hodnotit. Součástí této změněné situace je v případě komunismu skutečnost, že na světě jsou stamiliony komunistů (i „komunistů“), které nikdo nemůže poslat nikam do mimozemského vyhnanství, ale zejména s nimiž prostě nemůžeme přestat mluvit. Naopak: musíme se s nimi (i s mnoha dalšími) nějak domluvit na tom, jak třeba nedevastovat a nezlikvidovat rozsáhlé části a vrstvy biosféry.

Mluvit s někým ovšem smysl mít může, ale také nemusí. Půjde zejména o to, co těm druhým chceme říci a co jsme připraveni od nich vyslechnout - a „těmi druhými“ v globálním měřítku už zdaleka nejsou a nebudou jen komunisté, jak už dnes musí být každému jasné. „Těch druhých“ a „jiných“ je mnohem víc. A my s nimi musíme - ať chceme nebo nechceme - najít aspoň společný jazyk. Teprve pak může jít také o konfrontaci myšlenek a eventuální sblížení (nebo také ostřejší vyhroňování) postojů. Ještě se možná ukáže, že tam, kam aspoň trochu pronikl marxismus, bude rozhovor o něco snadnější (marxismus i komunismus jsou evropského původu).

Předpokladem aspoň trochu perspektivního rozhovoru (dialogu) nejen jednotlivců a politických směrů, ale různých kulturních a duchovních orientací bude ovšem zejména to, když si každý z účastníků co nejlépe vyjasní svou vlastní situaci, to nejen geopolitickou, ale především kulturní a duchovní. Tak jako francouzská revoluce navzdory všem extravagancím a anomáliím vrhla dost ostré světlo na Evropu své doby, ale i dob pozdějších, tak vrhá světlo na situaci nejen Evropy, ale celého světa komunismus a také sovětský komunismus, tzv. bolševismus. Když čtu úvahy a projevy našich dnešních politiků (zvláště po Havlově odchodu z funkce prezidenta a s výjimkou posledního Špidlova interview), mám dojem, že se ani

nezamýšlejí nad tím, co se to vlastně na sklonku osmdesátých a počátku devadesátých let stalo, a to nejen u nás a nejen se Sovětským svazem a „socialistickým táborem“, ale vůbec se světem, a kam to všechno povede. Jak chceme rozhodovat, co s komunismem a s komunisty, když nevíme pořádně ani to, jak tomu je a bude s námi a co máme dělat sami se sebou?

Už bylo řečeno, že je třeba rozlišovat: jsou komunisté, s nimiž se dalo a dá mluvit, a jsou nekomunisté či antikomunisté, s nimiž se mluvit nedá. Kromě toho je známo, že jedním z nejlepších prostředků, jak porozumět druhému člověku, je dostat se s ním do sporu, do křížku. A tady je důležitý rozdíl mezi různými typy a rovinami sporů a zápasů. Osvojil jsem si jednu zásadu, na kterou upozorňoval opakovaně můj učitel: ve fyzickém nebo válečném atd. zápase je důležité rozpoznat protivníkovy vady a nedostatky a co nejlépe jich využít; naproti tomu v zápase duchovním a myšlenkovém je třeba překonat protivníka tam, kde je nejsilnější – jinak ho nelze překonat vůbec. Proto místo „nemluvení s komunisty“ je třeba s nimi nejenom mluvit, ale je třeba jim rozumět – a co možná lépe, než si rozumějí oni sami. A především je třeba rozumět, odkud se bere jejich komunismus a z čeho čerpá, čím se živí a čím posiluje, eventuálně čím by se mohl vskutku posilovat, kdyby si lépe rozuměl. Kdo ví, zda by se tam nenašly nějaké zdroje i pro nás ostatní. Každá snadná difamace a degradace protivníka snižuje toho, kdo ji podniká.

Zvláštní pozornost bychom měli věnovat marxismu a zejména myšlenkám mladého Marxe. V době, kdy u nás vládl oficiální „marxismus“, který s Marxem neměl doopravdy mnoho společného, byly některé Marxovy texty považovány za potenciální nebezpečí (např. Ekonomicko-filosofické rukopisy byly vytištěny a dlouho se nesměly prodávat a ležely ve skladech). V té době také samozřejmě unikalo zdejší pozornosti mnoho z intelektuálního úsilí západních „marxologů“. Dnešní mladí lidé Marxe prakticky neznají. To se mi zdá být důvodem k varování: je silně pravděpodobné, že jeho myšlenky budou v nějaké nové interpretaci zase oživeny (jak už to s velkými myšlenkami, dobrými nebo špatnými, bývá), a pak by se mohly setkat nejen s neznalostí, ale také s neschopností rezistence.

Bylo už také řečeno, že jsou potíže s vymezením toho, co je a co není komunistické, a to zejména proto, že jsme za těch čtyřicet let (nepočítáme-li ještě delší období) komunismem nasákli tak, že jej udržujeme při životě i my sami, prý především způsobem svého myšlení (Jiří Pehe to specifikoval jako myšlení ‚bolševické‘). To je jistě pravda, ale nejde jen o myšlení, ale o chování a jednání, o celý způsob života. Masaryk v prvních letech republiky mnohokrát a při nejrůznějších příležitostech opakoval, že musíme „odrakouštět“; dnes to platí docela obdobně, i když to nezní našim ušima o nic příjemněji. Kdopak si je dnes ochoten připustit, že se chová, jedná a myslí jako za komunismu? Pokud si to nepřiznáme, přežívá ten komunismus

(a bolševismus) v některých rysech ještě i v nás a s naší pomocí dodnes, a přežíval by, i kdyby našich komunistů nebylo. „Nemluvit s komunisty“ je ta nejlacinější náhražka za to, zbavovat se bolševických návyků sami. Vždyť co patřilo k výbavě takového kovaného bolševika? Právě to, že s ‚námi‘, kdo jsme nebyli kovaní bolševici jako on, prostě nemluvil. Výzva „S komunisty se nemluví“ je vlastně v tomto smyslu „komunistická“ a „bolševická“. (Podobně jako jakékoli deklasování jiných protivníků, opozičníků či kritiků, ať jsou za ně nelegitimní generalizací vydáváni ti či oni, např. novináři apod.)

Jak jsem už řekl, komunismus má staré kořeny a dlouhou historii. Proto je také třeba se tázat, proč se ta myšlenka v různých podobách vrací. Původně to je křesťanská hereze. Ve srovnání se socialismem je komunismus vlastně okleštěním myšlenky, že lidé si jsou navzájem bratry a sestrami, druhy či soudruhy (*socius* = druh, soudruh, přítel), na věc zdánlivě okrajovou, totiž na rovnost hospodářskou, majetkovou (vše má být *commune* = společné). Je v tom ovšem kus správného rozpoznání: majetek s člověkem opravdu něco udělá, anebo aspoň ve většině případů, stejně jako chudoba. A platí to nejen pro jednotlivce, ale pro společenské vrstvy, a také pro celé národy a kultury. Proto je komunismus memento. Za jeho jednotlivými historickými formami je cosi všem těm podobám společného, na co reagovaly a co je zapotřebí brát vážně. Nemá mnoho smyslu se upínat na to, co se stalo, pokud to neslouží lepšímu vidění aktuální situace a také větší vnímavosti vůči tomu, co může přijít a co možná už přichází. Zločinné stránky komunistických systémů bývalého sovětského impéria nelze vidět izolovaně od dějinných kontextů, ale je třeba je důkladně analyzovat, už jen proto, aby k něčemu podobnému už nikdy nemohlo docházet za netečného přihlížení, a dokonce nezájmu ostatního světa (zejména tzv. civilizovaného). Nejruznější zvěrstva, k nimž bohužel až dosud docházelo v dějinách, byla motivována většinou jinak než komunisticky, a je dobré si to připomínat. (Vzpomeňme třeba jen na americké Indiány.) Komunismus a speciálně „bolševismus“ ostatně ještě neskončil, protože je to komplikovaný fenomén, jehož jednotlivé stránky či složky mohou přežívat anebo se vracet v jiných podobách a pod jinými názvy a zaštitěny jinými ideologiemi. Je třeba včas vidět skutečná nebezpečí – a pak hlavně neutíkat od konfrontací. V těch však bude vždycky na prvním místě platit, ve jménu čeho do konfrontace půjdeme; výzvy k tomu, aby s protivníkem (zejména s údajným nebo karikovaným protivníkem) nikdo nemluvil, jsou směšné.